

[Historie]

Sus av drap og drama

Innsidehandel. Mord. Dokumentfalsk. Forfølgelse av finner, tigge-
re og jøder. Historien om Nord-
marka er ikke helt som du trodde.

Morten Møst og Øyvind Elvsborg (foto), Katnosa

DET REKER EN SKIKKELSE gjennom ville skauen, skotter hit og dit, børster snø av store steiner, løfter på mose. Er det et troll, et gjenferd, eller kanskje en som har rømt fra et lukket sted ut hit til dypet av Oslo-marka?

Nei, det er bare Sverre Grimstad, hobbyhistorikeren som ser grenser, graver og glemte setre der vi andre bare ser skog. I sin kommende bok «Nordmarka. Merker og mysterier» har Grimstad gravd opp to gamle setre på Løvenskiolds grunn – Sandbekkseter og Bogstadseter – som godseieren ikke visste om selv, og gjenopdaget en tredje som godset hadde glemt for lenge siden. Han avslører grov dokumentfalsk og enda grovere diskriminering av innvandrere – forsåvidt gammelt nytt, siden det skjedde for mer enn 300 år siden. Dette skal vi snart høre mer om, men først skal Grimstad fortelle litt om hovedkilden – godseier Carl Otto Løvenskiold, hans familie og dens historiske arkiver.

– Jeg får hjelp av Løvenskiold, og han får

kunnskap tilbake om sin familie, sitt firma og historien det hviler på. Det er til min fordel at Carl Otto Løvenskiold ikke bare tenker på hvordan Maxbo-kjeden skal lønne seg best mulig, men også blir kulturinteressert i sin egen mark, sier Grimstad (66).

I arbeidet med boken har han fått tilgang til deler av Løvenskiolds lukkede hvelv på Vækerø og på Fossum. Her finnes store arkiver som sjelden er blitt åpnet.

– De er så nedstøvet at jeg alltid må vaske hendene når jeg har vært der.

Hugget i stein. Nå børster Sverre Grimstad snø av en stor stein langs veien mellom den glemte Langlia-plassen og storgården Sandungen. Årstalene 1938-45 kommer til syne. Hvorfor tok det syv år å bygge denne veistumpen? Fordi datidens Carl Otto Løvenskiold (den nåværende godseierens bestefar) somlet så godt han kunne med å etterkomme den tyske okkupasjonsmaktens krav om en gjennomfartsvei. Da veien ble fullført etter krigen, ble tallene risset inn og glemt. Nå er trær og buskas ryddet bort og inksripsjonen malt opp,

FINNERS

HVILESTED. Tilfeldige hauger, eller en skogfinnes hemmelige gravplass? Sverre Grimstad er ikke i tvil, og setter gravskikken i sammenheng med finneinnvandrernes lave status.

slik at den synes tydelig.

– Jeg kan fortelle Løvenskiold om kulturminner som dette på hans egen eiendom. Foreslår jeg å rydde rundt dem, så gjør han det. Det er viktig at alle disse stedene blir tegnet ned på kart, slik at Løvenskiolds skogsavdeling vet om dem og ihvertfall ikke ødelegger dem.

– Så du tror det er mulig å kultivere godseieren og åpne hans øyne for slike immaterielle verdier?

– Jeg tror han blir mer og mer interessert. Det er bare fem til ti år siden Løvenskiold sa at alle åpne setervoller skulle tilplantes. Mest mulig skog og flest mulig trær skulle det være, for å sikre inntekter i fremtiden. Men det har han gått helt bort fra. Hvis vi finner gamle setervoller nå, så rydder han dem i stedet, og planter ikke til igjen.

Finansfolk i dobbeltroller. Motordur nede i lia, en Løvenskiold-lastebil skrangler forbi og noen vinker til historikeren. Ellers er det dørgende stille her ute, flerfoldige mil fra blødende børsbaroner, panikkslagene direk-

KONG CHRISTIAN IV. Ble rundlurt av egen skattefut og mistet store skogeiendommer. MALERI (CA.1614) AV PIETER ISACSZ. FREDRIKSBERG SLOTT

tører og kriserammede banker. Men Nordmarksgodset er selv produkt av en rystende finanskrisse. De kostbare krigene som Danmark-Norge førte mot Sverige på 1600-tallet førte til at statsfinansene råtnet opp, og kongene Christian IV og Frederik III tok opp store lån hos danske forretningsmenn i Kristiania, med pant i skoger som disse. Ved den ydmykende freden i Brømsebro i 1645 ble det klart at kongen ikke kunne innfri sine lån, og store deler av krongodset ble derfor tvangs-solgt. I årene som fulgte klarte kreditorene å sikre seg verdifulle skogeiendommer. Dette var kakser med sjokkerende dobbeltroller. Johan Garman var for eksempel ikke bare privat forretningsmann, men også skatteoppkrever, samtidig som han lånte ut store beløp til kongen. Med finanskrisen klarte de å grafse til seg eiendommer som de egentlig skulle forvalte på statens vegne. Særlig gjaldt dette allmenninger, utmark som tilhører fellesskapet uten at noen privat eiendomsrett gjelder.

Slik ble Nordmarksgodset til – og 350 år senere er denne biten av historien fremdeles en

torn i øyet på godseierveldets kritikere. Professor dr. juris Carl August Fleischer er blant dem som har argumentert for at prosessen var ulovlig, fordi allmenningene tilhørte folket og i utgangspunktet ikke skulle kunne selges i det hele tatt.

Grensetilfeller. Grimstad vil opp i høyden. Så lenge terrenget stiger, er vi i Krokskogallmenningen, ringerikingenes interessesfære. På toppen ligger Hundtjernet, der man muligens kvittet seg med gamle bikkjer før. Så går det nedover mot Sandungen skog, som var Garmans privatskog.

– Det er ikke tilfeldig at grensene ligger slik, forteller Grimstad.

– De går alltid på topppunkter hvor det heller ned på begge sider. Slik blir det lettest for eierne å drive ut tømmer siden terrenget heller riktig vei for dem. I gamle dager var det nok så omtrentlig hvor grensen gikk, den var bare på topppartiet et eller annet sted. På 15-1600-tallet begynte finnene å innvandre. De begynte å rydde skog, brenne trærne og så rug i asken.

Sus av drap og drama]

SKOGSVINDEL. Et driftskart fra Løvenskiold viser Katnossskogen, som sto sentralt i et storstilt dokumentfalskneri som først ble oppdaget etter flere hundre år.

Da ble det klart hvor skumle disse omtrentlige grensene var. Det ble masse bråk om dem. Og det har vært mange rettssaker om akkurat dette terrenget.

Godsets hjerte. Vi stopper og tar inn utsikten mot storgården Sandungen. Her sikret Johan Garman seg 30.000 mål skog, og gården her er stadig blitt utvidet. Dette er hjertet av Løvenskiold-land. Hovedhuset og driftsbygningene ligger fremdeles slik de gjør på gamle bilder, og siden 1940 har også Løvenskiold-familien hatt sin jakthytte her. Nyeste bygg er et stort elgslakteri.

Henriette eller «Henny» Løvenskiold, den nåværende godseierens farmor, gikk faste skiturer rundt Kjerkeberget som tårner over gården og er Oslos høyeste og nordligste punkt. Blant Hennys turkamerater var Glasmagasinets eier, Arild Berg. Han døpte en av de bratte bakkene fra Revshammeren litt lenger nord for «Hennys skrekk», og fikk satt opp et skilt. Årsaken var at hun visstnok pleide å stå lenge der og grue seg til å sette utfor.

Også kronprins Olav og hans Märtha var gjester hos Løvenskiold på Sandungen. Båndene mellom godseier og konge var tette, og gode å ha. I de tidlige timene av okkupasjonen i 1940 ble et stort antall verdisaker – fem fulle koffertar – hentet ut fra det kongelige slott av Løvenskiolds folk, og gjemt på Sandungen. De ble gravd ned under gulvet i skogsbestyrerens vedskjul, der de lå gjennom hele annen verdenskrig.

En kriger. Grimstad understreker at Carl Otto Løvenskiold – den nåværende godseierens farfar – også spilte andre og viktigere roller under krigen. «Gutta på skauen» fikk bruke avsideliggende huggerhytter som ikke sto på kartet, og han lot hjemmefronten bygge egne koier etter behov. Selv hadde han, sammen med tobakksfabrikanten Johan Andresen, en nøkkelrolle i å finansiere hjemmefrontens virksomhet mot slutten av krigen. Den norske regjeringen i London hadde garantert for inntil 20 millioner kroner i form av månedlige utbetalinger av to millioner, men de faktiske pengene måtte frem-

skaffes i Norge. Dermed falt det på Andresen og Løvenskiold diskret å overføre kalde kontanter til H. O. Christophersen, som var Milorgs finansdirektør. Han ble senere en aktiv lokalhistoriker i Osломarka, slik som Grimstad.

Mye annet fint folk hadde også sin gangs på Sandungen – Arbeiderpartitopper som Einar Gerhardsen og Martin Tranmæl var blant de faste gjestene på gården, der det inntil nylig var servering for turgåere. Skuespilleren Toralv Maurstad la seg til her inne når han skulle øve til vanskelige roller som Ibsens «Brand».

Fæl finne. Men også mindre fine ting har foregått ved bredden av det store Sandungen-vannet, som kan ha vært første sted der finner slo seg ned i Osломarka. På Haraldstangen, litt øst for der gården ligger i dag, huserte blant andre Tharald Finne, som man i dag kanskje ville kalle «bad news». Han holdt seg med tjenestegutter, men hadde ikke videre lyst til å betale dem. Ved en anledning løste han problemet ved å drukne en tjenestegutt i det spøkelsesaktige Skysskaffertjern på den andre siden av vannet, hvor han visstnok spøker styggelig fremdeles.

En annen gang gikk det ikke fullt så bra, sett fra Tharalds synspunkt. På julaften da det skulle bades, stengte han tjenestegutten inne i badstuen der varmen sto på fullt. For sikkerhets skyld tok han også guttens klær, slik at han skulle fryse ihjel i den strenge kulden dersom han mot formodning skulle unngå å bli levende kokt. Men gutten var sterk, han slo seg ut av saunaen og inn til Tharald, som nå forsøkte å drepe ham med en ljå. Deretter skal tjenestegutten ha dengt Tharald helt til pengene kom på bordet, hvoretter han, ikke helt overraskende, sluttet på dagen.

Glemte graver. Sverre Grimstad lister seg rundt i mørk, plantet granskog på Lykkehauken, en fullstendig ukjent og tilsynelatende uinteressant kolle. Men Grimstad har fantasien med seg, og i en gammel tekst har han lest at det skal finnes finnegraver her bak plassen som heter Østbråten.

FREM FRA GLEMSELEN.

Forfatteren Sverre Grimstad er konstant på jakt etter Nordmarkas kulturminner, og har fått grave i Løvenskiold-godsets omfattende arkiver. Her står et vitnesbyrd om godseierens bevisste sommel med å bygge vei på tyskerens befaling under krigen.

– Terrenget stiger jevnt, men akkurat her på toppen skrår det plutselig litt nedover igjen. Tilfeldig? Og se den merkelige forhøyningen der. Jeg har funnet fire slike. Er det naturen som har skapt dem, eller har noen spadd opp jord her og lagt den der?

Han peker og senker stemmen.

– Og den store steinen der borte ligger liksom i sentrum, og er synlig fra alle disse fire punktene. Tilfeldig? Neppe!

Ifølge Grimstad står vi på en 350 år gammel finsk gravplass. Og når finnene valgte å begrave sine døde her i stedet for å bringe dem til bygda og kirken, forteller det en hel del om finneinnvandrernes lave status. De var en uglesett subkultur, og ble beskyldt for å drive med svartekunst og annen djevleskap. Men i virkeligheten ble finnene mislikt fordi de konkurrerte om jakt, fiske og jord.

– Gravplasser som denne henger nøye

IKKE BARE TRÆR. Det er ikke lenge siden godseier Carl Otto Løvenskiold plantet igjen gamle setervoller. Men nå rydder han heller, slik som her på den historiske Fortjernsbåten som inntil nylig lå fullstendig skjult i skogen.

sammen med slike økonomiske faktorer. Nordmenn kunne frakte sine døde til for eksempel Norderhov kirke, men mange finner oppholdt seg nok her ulovlig og ville i størst mulig grad unngå spørsmål om hvem de var og hvor de holdt til. Derfor begrov de sine kjære privat uten å snakke så mye om det.

Innvandring var altså kontroversielt også den gangen. Hadelendinger og ringerikinger hadde store interesser i Nordmarka og fikk etterhvert retten på sin side. I loven het det at

«en Skov-finne kan uten straff tas av dage», og i 1684 kom en forordning hvor det het at «jøder, tryglere og finner ikke må finnes». På begynnelsen av 1700-tallet ble de fleste finnene fordrevet fra Nordmarka og tvunget til å finne seg et levebrød andre steder.

Svindel i skogen. Grimstad har også funnet spor av et saftig dokumentfalskneri. Da skogen begynte å få høy verdi og kampen om grenser og rettigheter hardnet til, påsto gården Bratt-

GLEMT SETER.

Tre unge kvinner nyter hyttelivet på Katnoseter på 40-tallet. Kort etter ble den brent og glemt, men Sverre Grimstad fant den nylig igjen etter flere dagers jakt under gran-grenene.

Så her satt de store gutta, akkurat på denne trappen. I gamle dager var det mest forretningseliten fra byen

Sverre Grimstad om trappen på Gamle Katnosa gård (bildet over)

vold i Jevnaker at den eide Katnosa skog, inkludert vannet, fisket og jakten. Men mange tvilte på at en enslig gård på Jevnaker kunne eie 12.000 mål skog så langt inne i Nordmarka, hvor det normalt burde være allmenning. Som bevis la Brattvold-folket frem et pergamentpapir som angivelig var fra sent på 1300-tallet. Det holdt i en hel serie rettssaker, og ble også benyttet da Nordmarksgodset kjøpte Katnosa skog av Brattvold i 1757 for 600 riksdaler. Dette var et røverkjøp, og resulterte i at godset vokste kraftig nordover. Men med nye metoder på 1800-årene ble det konstatert at dokumentet slett ikke var fra 1300-tallet. Det var laget 300 år senere, og alle embedsmennene som angivelig hadde undertegnet, var oppdiktet.

Se og bli sett. Vi tar oss en hvil på den bratte stabbustrappen på Katnosa. Strengt tatt har vi intet her å gjøre, siden Katnosa inngår i Løvenskiolds utleiebusiness av omkring 30 gårder og 200 hytter. Men leieboeren er visst over alle hauger, og dette er en høyst spesiell trapp.

– Her er vi tre mil fra byen. Har du kommet inn hit med det kuperte terrenget vi har i Nordmarka har du gått en bra tur, og man skal jo tilbake også. Så her satt de store gutta, akkurat på denne trappen. I gamle dager var det mest forretningseliten fra byen, den såkalte nikkersadelen, som gikk på ski i Nordmarka. Her kunne de nyte solen og ha oversikt over hvem som kom sørfra. Å sitte her og se på de andre, og ikke minst bli sett. Det var status på høyt nivå, sier Grimstad.

most